

Бібліографія.

Г. Зиновьев. История Российской Коммунистической Партии (большевиков). Госиздат. Москва—Петроград, 1923 г., 50.000 экз.

У нас, хоч як це не дивно, немає ще й досі «Історії РКП». Партія наша й досі ще не висунула свого Франца Меринга, який би сконцентрував у єдиній монументальній праці колосальні матеріяли, розкидані по нечислених газетах, журналах, брошурах та книгах.

На місто «Історії» останніми часами з'явилася ціла низка часом удатних, часом менш удатних праць, які в стислому огляді передають зміст жорсткої боротьби робітничого класу Росії, що нею (боротьбою) більш як три десятки літ керувала наша партія. Є деякі старі праці до цього питання, як от праці Н. Батурина, М. Лядова й інші, та зараз вони значно застаріли—це перше, а по-друге, їх доведено—у першого до 1908 року, у другого—до 1903 року.

«Історія РКП» тов. Зинов'єва не є праця історика, який зібрав зазначені матеріяли, систематизував і оживив їх ідеєю. Це шість лекцій, які він читав перед 25-літнім ювілеєм нашої партії, що святкувалося його в березні сього року. Автор із скромності зазначає, що він видав оцю працю «тільки через те, що література до історії РКП поки що дуже бідна». Тов. Зинов'єв дивиться на свою працю яко на короткий вступ до історії нашої партії.

Проте, треба пам'ятати, що тов. Зинов'єв, яко один з вождів нашої партії, що перейшов укупі з нею довгий тернистий шлях, не покидавши її за найтяжчих часів, співвойовник. тов. Леніна й його найправовірніший учень, при своїх блискучих лекторських даних не міг не дати нам в своїй короткій історії дуже багато нового й цінного.

«Історію» подається читачеві в шістьох лекціях. В першій лекції автор аналізує поняття «партія». Він становить собі питання, що таке «партія», дефінує марксівське й буржуазне пояснення слова «партія», пояснює, чого буржуазна наука не дає слушного цьому слову визначення, наводить пояснення Мілюковські й есерівські й з'ясовує взаємовідносини між класом та партією. «Для нас, каже тов. Зинов'єв,—партія—не просто група однодумців або купка, людей, що зійшлися на спільній ідеології, котру вони незалежно від звязку з тим, чи іншим класом можуть виголошувати де завгодно. Задля нас партія—частина певного класу, що вийшла з його середини, звязала з ним свою долю». Далі тов. Зинов'єв виявляє історичні передумови, що призвели згодом до утворення РСДРП і РКП.

У другій лекції викладається спірка поміж народництвом та марксизмом в питанні про терор, про гегемонію пролетаріату в революційному рухові, полеміка Струве й Плеханова проти народництва й Леніна проти Струве та «легального марксизму». Період 80-их та 90-их років являється утробним періодом партії. Від «Союзів боротьби» т. Зінов'єв переходить до 1-го З'їзду партії, присвятивши перед цим кілька рядків «Бунду». Закінчується друга лекція аналізом «Економізму». Третю лекцію присвячено періоду 1900—1903 р.р., 2-му З'їзду РСДРП., розколу в її рядах і питанням, що призвели її до розколу.

В четвертій лекції розповідається про період наростання революції 1904—1905 року. Гострі суперечки лівого й правого крила С.-Д. в питаннях про збройне повстання, про революційне правительство, про взаємовідносини між с.-д. і буржуазно-ліберальними партіями. Відома річ, що революційне піднесення закінчилося збройним повстанням в Москві у грудні. Керовнича й організаційна роля належала в ньому (в повстанні) більшовикам, їхньому комітетові, на чолі якого стояли були: небіжчик Шанцер (Марат), що вмер в 1911 р., теперешній Замнаркомвнусправ Володимирський, член нашої партії Седой etc. Живо змальовується відношення тов. Леніна до повстання. Воно протилежне до зрадницького відношення меншовицьких героїв. П'ята лекція охоплює період занепаду 1906—1909 р.р., шоста—добу «Звезды» й «Правды», війни до революції.

До книги додано: Маніфест 1-ого З'їзду РСДРП, Маніфест ЦКРСДРП до 25-ліття РКП і статтю т. Зінов'єва «Більшовики й гегемонія пролетаріату». «Історію» тов. Зінов'єва, звичайна річ, важко назвати підручником, та як допоміжна книга вона блискуча. Їй також не бракує де-яких хиб і де-яких прикрих пропусків. Так, приміром, тов. Зінов'єв зовсім не згадує про «Южно-Русский Рабочий Союз» в Миколаєві, групу «Южный Рабочий». Тов. Зінов'єв помилково одним з делегатів «Бунду» на 1-му з'їзді називає Косовського, а це був єдиний на цьому з'їзді робітничий Кац. «Союзы борьбы» повстали в 1897 році в цілій низці міст, а тов. Зінов'єв вважає, що в Іванові-Вознесенському і в Москві вони існували в 1895 і 1896 р.р. Є ще кілька помилок в датах.

Через побіжність нарисів тов. Зінов'єв слабо розвиває цінні думки, кинуті ним принагідно. Так, приміром, кажучи про «Южно-Русский Рабочий Союз» 1875 року тов. Зінов'єв пояснює меншу ясність його програму в порівнянні з «Северно-Русским Рабочим Союзом» тим, що «ріжниця соціальної прослойки» наклала де-яке тавро на перші робітничі організації: «Южно-русскую» й «Северно-русскую». «Північ—пише т. Зінов'єв,—увійде в історію нашої революції як революційна частина російського пролетаріату, в той час як уся контр-революція гніздилася головним чином на півдні, де вона невпинно зароджувалася й набиралася сили». Аналізу зачепленого т. Зінов'євим питання можна присвятити цілу розвідку. Не дурно ж на всім протязі 25 літньої історії робітничого організованого руху меншовики були

трохи не виключними представниками Півдня, а більшовики—партія революційного марксизму—півночі.

Книгу, без сумніву, зустріне прихильно наша шкільна молода аудиторія. 50.000 примірників—тиражу, як на наш час величеського саме цієї книжки не вистачить. Книжку треба як найшвидше перекласти українською мовою.

До книги додано на першій сторінці знімки п'ятьох найстарших соціал демократів: Леніна, Плеханова, Бабушкіна, Дубровінського й Я. Свердлова. Видано книжку прекрасно, папір добрий, друк чіткий.

М. Равіч-Черкаський.

Д. Мануїльський. «Нові проблеми». Видання Головполітосвіти. Видавництво «Шлях Освіти». Харків—1923 р.

Невеличка книжечка (42 ст.) передає основні моменти в роботі Пленуму Комінтерна (червень ц. р.). Автор аналізує три тактичних проблеми. Ці питання такі: 1) робітниче-селянський уряд, 2) національне питання і 3) централізм та децентралізм—організаційне питання Комінтерну. Ці три проблеми виникли не механічно, а в зв'язку з розвитком міжнародного робітничого руху, коли він наближається до захоплення влади, через це цілком черговим гаслом з'являється робітничо-селянський уряд. Тов. Мануїльський доводить, що останній маневр Комінтерну природно виходить із попередніх етапів його розвитку. Після III-го конгресу Комінтерн закликав до створення «єдиного робочого фронту». На віщо? По-перше, аби застерегти де-які комуністичні групи від «сектанського замороження», по-друге,—роскласти стару соціал-демократію, вирвати є під її впливу робітничі маси. І зараз, коли під впливом германської компартії є біля 2-х мільйонів організованих в профспілки робітників, коли міжнародний союз транспортників за спільну роботу з Профінтерном,—не приходится вже говорити, оскільки доцільна була така тактика Комінтерну. Тепер перед ним нове завдання—завоювати не тільки робітничі маси, а й широкі шари трудового селянства та колоніальних народів. Селянство в багатьох державах з'являється значною соціальною силою, за винятком таких хіба держав, як Англія, Бельгія і то без колоній; тому досягнення влади можливе через блок з селянством і не через голову якої-небудь «зеленої селянської партії», а безпосередньо через блок «знизу». Тов. Мануїльський, як послідовний марксист, не вважає робітничо-селянський уряд за диктатуру пролетаріату, але такий уряд в процесі боротьби міг би стати на боротьбу за справжню диктатуру.

Національне й колоніальне питання з'являється також могутнім фактором всесвітньої соціальної революції, особливо в цю добу капіталізму, коли під гнітом імперіалістичних держав налічується до 930 мільйонів колоніального населення. Тут також потрібний блок,—союз пролетаріату з поневоленими імперіалізмом націями. Ось чому так завчасно поставлено це питання Комінтерном. Правда,

де-які секції його не розуміють цього питання, не вміють практично поставити його. Де-які секції боліють ще «дитячою хворобою», шкідливою «лівизною»,—«соціал-нігілізмом», базуючись на марксистським твердженні: «пролетар не має батьківщини». Цю голу схему переносять в дійсність, ігноруючи реальні умови, відсталість пригноблених націй, стихійний націоналізм, асиміляторство пануючих націй. Ця точка зору має своє «історичне» коріння. Ще «друг» Лафарг в 1866 р., як представник «Молодої Франції» на Генеральній Раді I-го Інтернаціоналу, заявив, що всі «нації—просто старі забобони».

Не даром же Маркс в листі до Енгельса з такою геніяльною критичною прозорливістю висміюював: «Наш друг Лафарг, здається, під одкиданням націй, розуміє зразкову французьку націю». Такого погляду, як «наш друг» Лафарг, додержувались в свій час польські комуністи т.т. Р. Люксембург, Радек, Дзержинський, в РКП т. Бухарін і інші, в німецькій компартії є також «націонал-нігіліська» опозиція. Але ця хвороба по секціях проходить, засвоюється марксівська, ленінська точка зору. При розборі цього питання т. Мануїльський зупиняється на особливо гострому, здавалось, дразливому, моменті. При теперішньому стані в Германії, коли французькі імперіялісти заняли Рур, чи має право німецька компартія одстоювати національні інтереси, потягти на боротьбу трудящих Германії проти Франції. Чи може вона за це братись як робітнича партія? Чи не буде це націонал-комунізмом, опортунізмом?—Ні, коли партія зберігає «своє обличчя», навпаки дуже добре коли їй вдається потягти на боротьбу проти гнобителів і дрібно-буржуазні елементи.

Нарешті, третя проблема, якої торкається тов. Мануїльський в своїй брошурі—це централізм й децентралізм в Комінтерні.

Ще в I Інтернаціоналі розпочалась боротьба між бакуністами, прудоністами, з їх анархізмом, індивідуалізмом проти централізму, «диктаторських» замахів Маркса. Це не була організація з твердою дисципліною, вона скоріш нагадувала спілку «професійних революціонерів».

II Інтернаціонал — це федерація незалежних національних партій, де кожна організація жила своїм «отрубним господарством» з міщанським демократизмом. Така організація «Friedensinstrument»—зброя миру, як колись назвав Кавцький, яка годиться тільки для мирного часу, а не для боротьби. Для завоювання пролетаріатом влади потрібна міцна, дисциплінована організація, з демократичним централізмом, як III Комінтерн.

I коли ми недавно спостерігали по де-яких секціях Комінтерну боротьбу за децентралізм (як от у французькій компартії і інших проти «диктатури» Москви), то тут як раз виявляється атавізм, традиції, опортунізм, перенесений із II Інтернаціоналу, від соц.-демократії.

Ось приблизно зміст цієї книжки. Ці всі питання освітлені дуже ясно й просто.

Книжка дуже «сезонна».

В той час коли пролетаріят Германії стоїть на передодні захоплення влади, з цими питаннями, викладеними в такій популярній формі, треба знайомить широкі робітничі маси.

Шаховицький.

Karl Joël. Die philosophische Krisis der Gegenwart. Вид. F. Meiner. Leipzig. 1922.

Ця невеличка книжечка на 65 сторінок є промова ректора Базельського Університету, проголошена на академічному святі ще в падолисті 1913 року. Другим виданням з невеличкими змінами вона вийшла після війни в 1919 році. Врешті в 1922 році ми маємо оце третє видання без жадних змін в серії «Філософічні питання сучасности». Така сталість автора сама по собі дуже характерне явище. Це тим більш для нас цікаво, що в книзі дається огляд цілої сучасної німецької філософії з притяганням також і філософів інших країн: Бергсона, Пуанкаре, Шілера (Фердинанда, англійського «гуманіста») — прагматиків. Очевидно, великі світові події нічого не дали нового для філософії, ніяк не відбилися на ній. В передмові до другого видання автор сам так каже про це: «За п'ятиріччя з того часу (1913-1919) буря подій ще дикіше, ще вище підкинула чуже для думок життя й остільки ж глибше в тінь сховала чуже для життя думання».

Така надзвичайна віддаленість від життя дуже характерна для сучасної філософії і в цьому властиво й полягає її криза. «Коли я беру до рук книгу якого-небудь сучасного філософа, — каже один західний історик, — то я ставлю собі питання, яку він взагалі має уяву поза категоричною або порожньою партійною балаканиною, що відповідає рівневі середнього журналіста й що її можна зустріти у Гюйо, Бергсона, Спенсера, Дюрінга, Ейкена, — про фактичний бік світової політики, про великі проблеми світових городів, капіталізму, про майбутність державности, про російське питання».

Зараз це все поза межами фахової філософії. А колись було не так, колись філософи були громадськими діячами, політиками, цікавились прориттям каналів, гірняцьким ділом, технікою. І сама філософія їхня дійсно мала велике значіння для практичного життя. Але як же нам змальовує сучасну філософію Йоель. Вже давно філософія перестала бути універсальною наукою. Поволі майже всі науки увільнились с-під її впливу. Вона сама зробилась спеціальністю. Йоель означає її, яко спеціальну науку про дух, що відрізняється не тільки від усіх природничих наук, але й від усіх наук про продукти духовної творчости, про релігію, право, мову, мистецтво та економіку. Таким чином, як що відкинути ці «продукти», то для філософії лишається вивчення не об'єктів, а самого духу яко такого, — це «наука, що робить сам суб'єкт своїм об'єктом».

Тим часом всі інші науки, коли визволились с-під контролю філософії, не тільки остаточно заглибились в емпірію, в життя, але силою обставин сами почали філософувати. Тільки вже ця філософія

зробилась філософією не абстрактного духу та абсолютних норм, а контретних фактів життя. Цей могутній розвиток філософії дійсності привів по всіх царинах до того, що над раціоналізмом ідеї запанував ірраціоналізм життя, «практика зробилась паном теорії, життя паном над думанням. Психіка цілком означається життям. Розум є рахівник на службі у життя. Абсолютних істин, вічних норм нема, все відносне, як у фізиці, так в соціології, так у психології».

Але в той час, як практичне життя та спеціальні науки про світ так руйнують усі абсолютні, філософи чистої думки, спеціалісти науки про дух, яко такий, силкуються як раз ті абсолютні норми викувати. Найбільш відзначаються в цьому три школи: марбурзька, баденська та геттингенська. При всіх різниціях вони мають усі одно завдання, вони змагаються уґрунтувати пізнання на розумі або на «чистому», «надіндивідуальному», «абсолютному», на «свідомості взагалі»; всі вони шукають за прикладом Канта критично-«раціонального», «апріорного», «трансцендентального» знання, яко «синтетичної системи пізнання». Для досягнення таких завдань ці філософи відвернулись від реальних фактів життя, заховались «у башті» чи «замкові»; і Йоель запевнює, що в тій башті вони не здобули нового хліба. Адже ж буття само по собі не має права існувати, тільки апріорна думка усталює, що властиво можна вважати існуючим і що ні, бо дійсне «існування є існування думання».

Отже, «дві бойові лави протистоять тепер одна одній на полі ідейної боротьби: захисники влади думання та захисники влади життя, взагалі буття. Для одних буття є проста категорія думання, для других думання є просто витвір буття. Одні здобувають дійсність з істини, другі здобувають істину з дійсності».

Який вихід. На думку Йоеля, життя не може існувати без абсолютних норм і філософи не можуть вічно сидіти в своїй башті, бавлячись порожніми абсолютними формами. Вони повинні вийти з тієї башти й пустити в діло свої ножі. І життя скориться їм, бо, при всій своїй різноманітності та нерозумності, в основі його лежить схований абсолютний вічний порядок, той самий, що відкриває в самому собі чистий розум.

Не місце тут теоретично полемізувати з Йоелем. Книжка його містить багатий матеріал фактів, але що до висновків інколи здається просто наївною. «Дисертація була наповнена великими істинами,—провал цієї дисертації є факт». Проминула війна, прийшла революція, а філософи з башти не вийшли й не зважились примінити в такі бурхливі часи своїх ножиків. Ні, вони навіть дужче заховавались. Правда, Йоель випустив за час війни книжечку «Розум в історії»; яка була її доля—не знаю, але ясно, що сучасна німецька філософія—та, про яку пише Йоель, не грає ніякої ролі в житті і в дійсності нікому не потрібна. І не тому, що наша епоха не має великих світових змагань, а тому, що сама ця чиста філософія вже давно лежить на смертельному одрі й постійно переживає все нові кризи. Ще в 1894 році вона здавалась вже

зовсім мертвою й В. Wahle, сам професор філософії, написав їй некролог під назвою «Вся філософія та її кінець». Але її якимось підживили неокантіанством, неогегеліанством то-що,—до нової кризи. Чи вмере вона й коли саме? За відповіддю треба звернутися до життя.

А. К.

Акад. Е. Ф. Карскій. «Бѣлоруссы. Том III. Очерки словесности бѣлорускаго племени. 3. Художественная литература на народномъ языкѣ». Петроградъ, 1922.

В цьому 3-му й останньому випуску 3-го, теж останнього тома своєї величезної праці про білорусів, котрою, сказали б ми, автор спорудив пам'ятник як білоруському народові, так і собі самому, славетній академик розстається поки-що з «Бѣлоруссами».

Не зайвим було б для українців довідатися про літературу спорідненого їм народу¹⁾, котра в багатьох відношеннях заслуговує уваги й навіть наслідування. Властиво кажучи, справжній розвиток білоруського красного письменства починається тільки в 90-х роках минулого століття, але за такий короткий час з'являється цілий ряд письменників, котрі подарували білорусам багато художніх творів.

І ось цю молоду білоруську літературу і розглянено докладно акад. Карським в його праці. Хоча повний розвиток білоруської літератури й взагалі білоруського національного руху можна починати з 1891 р., коли була надрукована «Dudka Bieloruskaja» Мацея Бурачка (псевдон. Франца Богушевича), але твори на народній білоруській мові були відомі й раніш. Цікаво те, що як і нове українське письменство, так само й білоруське письменство починається з «Энеиды, вывороченной на изнанку на Бѣлорусскій языкѣ», котра з'явилася під впливом Енеїди Котляревського. На підставі попсо-ваних имен Бонопарта та Кутузова, котрі згадуються в білоруській Енеїді (Дамоуки стали убиратца, як оть Кургузова Липартъ), акад. Карскій (ор. cit., стор. 17) terminus'ом post quem її появи-лічить 1812 р. Автором її, мабуть, був мешканець смоленщини Ровинський.

Ось приблизно з цього 1812 р. і починається перша доба білоруського письменства, котра тягнеться до повстання 1863 р., коли старою російською владою було заборонено білоруським письменникам писати свої твори на рідній мові. Розвиток білоруської літератури на довгий час припинився, і тільки приблизно через 25 років починається її відродження, котре дало вже великі наслідки, особливо в останні часи, після революції 1917 р.

З першої доби білоруського письменства згадаємо тільки імена відомого приятеля Адама Міцкевича—Яна Чечота, котрий писав, між иншим, і по білоруськи, потім Людвіга Кондратовича—

¹⁾ Спорідненість ця полягає не тільки в тому, що обидва народи належать до східно-слов'янської галузі; є багато лінгвістичних рис, спільних укр. і блр. мовам, як на це вказував ще покійний акад. Шахматів. До його прикладів схожості можна де-що додати.

Сирокомлю, котрий, подібно Чечоту, теж був білорусом по походженню й де-що написав на білоруській мові, але більше все-таки належить до польської літератури; нарешті, спомянемо дідича Викентія Дуніна-Марцінкевича. Хоча рисою творчости письменників цієї першої доби є сентименталізм і дидактизм, хоча сам Дунін-Марцінкевич часто в своїх творах доказує, що тверезий та слухняний селянин завжди одержує нагороду від уряду та дідича й що всі непорозуміння між селянами та дідичами виникають тільки завдяки злим окономам, однак інколи і в нього тяжке життя білоруського селянина викликає сумний настрій (див. на 63 стор.).

В протилежність Яну Чечоту, Дуніну-Марцінкевичу та іншим старим письменникам, представники нового білоруського письменства — Богушевич, Іван Неслуховський, Янук Купала (псевдон. Івана Луцевича) та інші, всі по більшості селянського походження, не дають вже дидактичних порад, не малюють ідилій; майже через всі їх твори червоною ниткою проходить громадянський сум з приводу безнадійного життя білоруса. У віршах всіх цих письменників ми чуємо скарги на безземелля, на злидні та народню темряву¹⁾. Скаржучись на свою злу долю, білорус в цих вершах часто висловлює й свої побажання, вони досить невеликі й помірні. В одній вірші Луцевича-Купали читаємо:

«Трэба нам, трэба перш-на-перш хлеба,
Хлеба каб стало на цэлінькі год,
Дроўцаў палена, конікам сена,
Капейку якую сабе на зварот...

Лепты, даўжэйшы зямелькі шнурокъ,
Сытай скацінкі, новай хацінкі,
Каб красаваўся пры хатце садок...

Цэлы адзетак, ксённяж для дзетак;
Трэба нам школы на вёсках стаўляць...

Доктора трэба, шпіталь нам трэба» (ор. cit. стор. 260—261).

Такі ж самі побажання часто знаходило й у інших письменників (див. стор. 295).

Найбільше талановитим із зазначених письменників є Луцевич-Купала, відомий, між іншим, українцям своїми віршами, присвяченими Т. Г. Шевченкові (див. «Вінок Т. Шевченкові. Збірка з примітками М. Комарова. Одеса, 1912 р.», стор. 237—238 і 241—242).

¹⁾ Дуже яскраво в гумористичній формі малює злидні білоруса одна анонімна вірша «Тэатр». Один селянин з грішми, що одержав за дрива, проходив біля театру та почав хреститися. Але коли йому один «генерал» оповів, що це «ні моцельня, а тэатр», він зацікавився й узяв квіток. В театрі він, як дома, зняв онучи та лапті. Побачивши як після плясу однієї танцюристкі на сценку почали шпурляти квіти та цукерки, він сам кинув туди свою люльку й збирався вже кинути й лапті, як тут його вивели два «генерали» й відвели до поліції. Але арештанське помешкання, де він перебував одну ніч, та хліб, що йому дали, так сподобалися йому, що бідолаха навіть не зрозумів, що це все є карою. Хліба дали так багато, що йому навіть шлунок заболів, і він решту відніс до-дому, де його дочки коштували цей хліб як ласощі.

В протилежність Дуніну-Марцінкевичу, новіші білоруські письменники починають помалу догадуватися, яка соціальна причина сприяла погіршенню матеріального становища білоруса. Полягає ця причина в загальній кривді капіталістичного устрою. У вірші «Мужык» блр. письменн. Конст. Мих. Міцкевич пише:

«Я балоты сушу,	Ды ня ежджу па іх,
Надрываю жылот;	А хаджу пехатой
За безцэнак кашу,	Ў рваных ботах старых
Рыю землю, як крот	Часьцей босай ногай.
Усе вуглы і куты	Збудаваў я палац,
Сваім целом я змеў	Многа фабрык, мастоў
Ссек я лес і кусты	Сам же голы, як бац,—
І дарогі правёў;	Пары дзьве лахманаў» (стор. 293).

Той самий письменник звертається з грізним словом до панів:

«Ужо даўно вяроўкі
Вас, паны, чакаюць,
І па вас асіны
Сьлёзы праліваюць».

Але більш за все соціальні мотиви, заклик до боротьби за кращу долю ми подибуємо в дуже здатного письменника з робітників Дмитра Хведор. Жилуновича, чинбаря по фаху, редактора «Савецкой Беларусы.» Як грізно він закликає повстати за волю в однім вірші:

«І сцяг чырвоны адамшчэньня,
Жыццця шчасліваго той сцяг,
Ўздымай да сонца адраджэньня,
Панам-убіўцам—на іх страх».

Комуністичні ідеї відбилися в творах Плавника, єврея по походженню.

Згадані і де-які інші письменники пишуть також драматичні та більш значні по розміру епічні твори.

Від нових українських письменників відрізняється трохи Альберт Павлович своїм більш веселим настроєм та нахилом до гумору. В своїй праці, котру можна лічити першим вичерпуючим істор.-літературним оглядом всього білоруського письменства (бо «Гісторыя беларускае літэратуры» Горещького не задовольняє як слід науковим вимогам), акад. Карський не обмежився розглядом творчости відомих письменників. Він додав ще «Матеріалы для словаря остальных бѣлорусскихъ писателей послѣдняго времени», в котрих згадується рішуче все, що було надруковано на білоруській мові.

Визнаючи високу вартість праці акад. Карського, я, однак, наприкінці хотів би вказати на непевність його висновку (на стор. 442). З одного боку він каже, що «литература бѣлорусская, отличающаяся жизненностью, как провинціальная, будет существовать и развиваться», але з другого боку він посилається на слова

Бодуен-де-Куртене, котрий писав, що «бѣлорусскій языкъ столь близокъ къ языку великорусскому, что ему навряд-ли удастся удержаться рядомъ съ этимъ последнимъ. Для нуждъ изящной литературы и для нуждъ науки, бѣлоруссы будуть, вѣроятно, пользоваться и впредь общерусскимъ языкомъ». Так і зостається невідомим для нас, яку власне літературну майбутність пророкує акад. Карський своєму народові.

П. Бузук.

Ак. Д. І. Багалій і М. І. Яворський. Український філософ Г. С. Сковорода. Державне Видавництво України. 1923 р.

Книжка ця містить в собі дві промови, проголошені на ювілейному святкуванні, що відбулося 24-го грудня 1922 року в Харкові в Соціальному Музеї ім. тов. Артема.

Стаття Акад. Д. І. Багалія під назвою «Український мандруваний філософ Григорій Савич Сковорода. Його життя, філософія й значіння» та М. Яворського «Гр. С. Сковорода і громадянство». До книжки додані—портрет Г. Сковороди та малюнок пам'ятника, поставленого в м. Лохвиці на Полтавщині.

Ми живемо в таку епоху, коли світогляд Сковороди сам по собі в цілому не відповідає потребам наших сучасників. Ми можемо поважати його лише, яко велику людину епохи, яко «гору серед степу» минулого. Для нас «лишається в силі наукова оцінка Сковороди, як історичного діяча в історичній перспективі на тлі його доби—тодішніх соціальних умов» (стаття Д. І. Багалія, стор. 47). Осьому питанню історичної оцінки Г. Сковороди, його повстанню з економічно-соціальних обставин того часу, головним чином, і присвячені обидві статті. Але вони містять у собі ще й багато де-чого іншого. Акад. Д. І. Багалій, відомий яко найбільший знавець Г. Сковороди, що багато років працював над його вивченням, зараз приготував велику працю про нього, що ґрунтується на виданих і невиданих джерелах і охоплює Сковороду з усіх боків. Ця промова є почасти резюме тієї великої праці й дає одночасно систематичну спробу порушити та розв'язати найважливіші питання, що торкаються Сковороди (стор. 10). Так само М. І. Яворський, спеціально розглядаючи зв'язок Г. Сковороди з його соціальним оточенням, розглядає також багато питань, що торкаються його філософії, етики, громадських поглядів. Обидва історики дають в своїх промовах перш за все соціальну та політичну характеристику доби XVIII віку. Зокрема Д. І. Багалій з'ясовує, на підставі своїх дослідів та невиданих матеріалів, походження Г. Сковороди з найбідніших шарів тодішнього козацтва та його постійний зв'язок з народньою «незастоїтською» стихією. М. І. Яворський в'являє, що філософія Г. Сковороди «опиралася одною ногою почасти на матеріалістичному світогляді придушеної української буржуазії, а саме—своїм матеріалістичним пантеїзмом, а другою—стояла на сектійській утопійності українського селянства своїм етичним євдемонізмом та містичною формою

виложення думки (56). З другого боку світогляд Г. Сковороди повстав, як контраст, як «антитеза до сучасного йому так матеріалістичного, як і ідеалістичного світогляду українського дворянства та російського капіталу» (61). Далі М. І. Яворський спеціально спиняється на громадських поглядах Г. Сковороди.

Таким чином в цих двох статтях положений основний камінь економічно-соціальному аналізу діяльності Г. Сковороди. Одначе, мені здається, що аналіз цей не можна вважати вичерпуючим і остаточним, і з цього боку Д. І. Багалій, що більше спинився на самій індивідуальності Сковороди, на самих фактах його життя, більш детально підійшов до його взаємовідносин з соціальним оточенням. Д. І. Багалій де-кілька разів підкреслює, що Г. Сковорода, властиво кажучи, був людиною «декласованою» (16, 21, 42). Хоча він і був сином «незаможника», але вже 16 років покинув Чернухи й на його психологію почало впливати інше оточення. Крім того, належність до хоч і бідного, але все ж козацького стану, «гарантувала йому у всякому разі особисту волю та дала йому психологію вільної людини: у нього не було такого гострого почуття ненависти до панства, як у кріпака Шевченка» (22). Такого роду декласовані люде, відірвані від свого первісного стану та його ідеології, починають виробляти світогляд під впливом ідеології інших груп населення, первісно їм чужих. Отже, таких людей «не можна цілком з'ясувати тільки економічними умовами (загального характеру—А. К.): поруч з ними тут виступають індивідуальні умови, що розвинулися завдяки своєрідності природних здатностей та того оточення, в котрому пробувала особа» (ст. Баг. 11). Г. Сковорода віддав належне суто козацькій ідеології в своєму віршикові «Що то за вольність», де він вихваляє Хмельницького. Але походження Г. Сковороди само по собі ще не може з'ясувати його світогляду,—він рано одірвався від рідної хати. Довгий час він був зв'язаний з церковними сферами, потім на нього вплинуло перебування в шляхецьких колах і особливо педагогічна праця (між шляхецькою молоддю в колегіумі), і лише після уходу з колегіуму він знаходить широку сферу діяльності серед селянства. Звичайно, Сковорода був дуже незалежною людиною й може ніколи остаточно не тратив зв'язку з народом, але все ж переминам в його житті відповідають певні зміни, етапи розвитку в його світогляді, зміни в його стилі то-що. Аналіз цієї еволюції під впливом і власного розвитку і, головне, зовнішніх обставин та зміни соціального оточення я пробував зробити на основному для Сковороди етичному питанні у своїй спеціальній праці, присвяченій етиці Сковороди. В кількох словах (10 хвилин), я пробував подати її результати на тому ж таки ювілейному святі. Там же розглядається й еволюція соціальних поглядів Сковороди. Ще зроблю де-кілька дрібних уваг до статті Д. І. Багалія. Цікаві дрібниці. 1) Г. Сковорода розповідав про один дуже важливий в його житті сон, що він ніби бачив «опівночі грудня 24 числа 1758 року в селі Коврай». Д. І. Багалій гадає, що «ця фантастична форма (сну), звичайно,

тільки прибрана навмисне Сковородою задля того, щоб висловити свої думки» (27). Може Сковорода й міг би таке зробити, але навіщо було тоді вказувати день і годину цього сну. Про сон цей сповіщає Ковалінський, але бачив його Сковорода тоді, коли він з Ковалінським знайомий ще не був; отже, він розповідав йому про сон далеко пізніше, значить Сковорода побожно зберігав у пам'яті всі обставини (годину, день) сну. Мабуть він його таки бачив. 2) Наведена дуже важлива недрукована фраза з «Потопу Зміїного»: Сковорода, висміюючи біблійні оповідання, між иншим, каже: «тройца во единице, единица в тройце быть не может». Це місце спростовує всі міркування з приводу віри Сковороди в трійцю та в християнську догматику (див. «Червоний Шлях», кн. 3, стор. 287).

Наприкінці ще одно словечко з приводу видання: на обгортці великими літерами бачимо такі помилки: 1) злучник **и** замість **і**, 2) «український», замість—ський, 3) «Державне Видавництво України». Гидко дивитись. Видавництво дійшло до «Єри». Далі йти нікуди.

А. Ковалівський.

М. Плевако. Хрестоматія нової української літератури том 2 (від початку 80-х років до останніх часів). Рекомендована Головоцсоцхром Наркомосвіти УСРР як підручна книга при вивчанні української літератури в старших групах трудової школи. Кооперативне Видавництво «Рух». Харків, 1923, стор. XVI + 528 великої вісімки.

В перші роки революції українська трудова школа не мала жодного підручника по українській літературі. Говорити про підручники галицькі тут не доводиться, бо ні хрестоматія Огоновського, ні така сама Партицького, ні «Вибір» з творів укр. письменства Барвінського, ні хрестоматія Крушельницького до вжитку в укр. трудовій школі Наддніпрянщини зовсім не надаються. «Хрестоматії» М. Сумцова з старовинної літератури та з народньої словесности завадто застарілі по методу і вбогі що до змісту. Їх замінили хрестоматія Ол. Дорошкевича й Л. Білецького, але й ці обмежились тільки літературними зразками до Котляревського та частиною народньої словесности. Тим часом школа вимагала в першу чергу хрестоматії нової української літератури від Котляревського й до наших днів. Правда, Ол. Дорошкевич хотів заповнити цю прогалину виданнями окремих творів і вже появились були дві книжки «Енеїди» Котляревського та 20-40 роки XIX ст. в укр. літературі, але на тому справа поки-що була закінчилась. Мусило минути з початку революції аж шість років, доки трудова школа дочекалася першого справжнього підручника-хрестоматії укр. нової літератури,

М. Плевако зрозумів, що краще таку хрестоматію починати з останніх періодів історії літератури, аби в найпершу чергу познайомити учнів з тими творами письменства, котрі ближчі їм по часові й по змісту. Таким чином автор рецензової книжки уникнув помилки Ол. Дорошкевича, Л. Білецького та М. Сумцова, котрі починали з старовинної літератури і до нової не мали змоги дійти.

Старі, як російські так і українські, хрестоматії містили тільки тих письменників, котрі були зрозумілі ширшим колом міщанської верстви суспільства, і залишали на боці не тільки найновіші напрямки в літературі, але й символістів, неореалістів та модерністів-імпресіоністів. Учні не мали змоги познайомитись з новими течіями в поетичній творчості і, пройшовши по такому підручникові історію літератури, не мали й найменшої уяви про ті літературні інтереси, які викликались новими обставинами. М. Плевако зарадив цьому лихові тим, що вмістив у свої хрестоматії навіть твори тих наймолодших письменників, що тільки що виступили. Його праця нова ще й тим, що не хибить естетичізмом. Це не вибір «художньо-викінчених» шедеврів української літератури; автор, як і сам зазначає в передмові, намагався витримати певний підход—найлучче підкреслити соціальні моменти в нашій літературі в умовах невинних змін в економічній структурі України, але одночасно дати місце й представникам «чистої» поезії, майстрам техніки, форми. Такого підходу старі підручники дбайливо уникали, і нам, свідомим значіння літератури в класовій боротьбі суспільства, треба цей підход щиро вітати.

Кілька сторінок передмови дають коротенький нарис історії української літератури од Франка до «Гартованців» і «Плужан». Автор пояснив тут зміну літературних форм і напрямків різними соціально-економічними умовами, в яких перебула Україна від 80-років минулого віку до наших днів. Це зроблено як слід тільки, на нашу думку, варто було б вказати й на впливи західньо-європейських літератур та літератур слов'янських. Ясно, що капіталізм на Україні перед великою революцією тільки що починав розвиватись, а вже до цієї революції в нас появився символізм, футуризм та імпресіонізм, що виникли в наслідок суперечностей прихованих у капіталістичному ладі, як ознака розкладу останнього. Значиться ці течії виникли під впливом заходу.

М. Плевако зробив до-речі, що на початку своєї хрестоматії дав список загальних розвідок, статтів та оглядів новоукраїнської літератури. Цей бібліографічний показчик, що займає три сторінки петиту, досить повний, але гадаємо, що можна було б його ще трохи поширити. Чи не краще було б, напр., замість дрібних заміток вмістити в ньому такі книжки як А. Ніковського «Vita nova»—першу критичну книжку про поезію революційного часу, і подібні їй?

Бібліографія перед творами окремих письменників доповнює загальний бібліографічний показчик, а біографічні відомості про авторів коротенькі, як і треба. Неприємно вражають «лірические отступления» в біографіях наймолодших письменників, напр. Вал. Поліщука, Гр. Косинки, М. Семенка т. и.

Дивує нас, що автор не вмістив жодного твору такого письменника як М. Павлюк, в котрого соціальні мотиви—єдині. Правда, досі Павлюка чомусь письменником не вважали, але його твори варті тепер більшої уваги. Так само пропущено між найновішими

письменниками Я. Мамонтова, М. Івченка, М. Йогансена, Шкурупія та инш. Тут же вмішено поетів другорядних і третьорядних, а старших письменників другої величини пропущено. Гадаємо, що краще було б революційну літературу якось різко одмежувати від дореволюційної, або подати літературу від Тичини (тоб-то від 1917 року) в окремій книжці, котра мала б характер альманаху.

Ще кілька уваг, що до змісту хрестоматії. В ній, крім драматичних творів Л. Українки, не показано більш ніяких творів драматичної форми. Хіба ж українська література їх не має? Ні одного уривка з п'єс Франка, Цеглинського, Винниченка, Черкасенка, Олеся і т. д. Це велика прогалина, яку в другому виданні треба буде заповнити. Далі: в біографіях окремих письменників революційної доби у кількох місцях сказано: «В історію української літератури увійшов, як пролетарський поет («Історія українського письменства»—конспект Сулими...). Що це таке? Хіба в історію літератури входять по «конспектах», як по паспорту? Чи автор сам боїться вводити «новичків» у літературу і мусить на когось зсилатись, що, мовляв, то не я, а он той увів його, так що... І так далі..?

Не дивлячись на ці недогляди, книга М. Плевако досить солідна. Це досі єдина підручна книга-хрестоматія в нашій шкільній літературі, солідна й необхідна. Зверхній вигляд нічого—тільки ріжний папір, кепська коректа й недоречні кінцівки псують вражіння. Але виданням цієї книги видавництво зробило велику послугу нашій шкільній справі. Видати підручник на 34 аркуші друку—це зараз не така легка справа.

І. М.

Б. Якубський. «Соціологічний метод у письменстві». Вид-во «Слово». Київ 1923 р.

В цій книжечці автор коротко розповідає про залежність ідей та форм літературних творів від економічно-соціальних явищ, про те, яку роль при цьому грають географічні обставини, літературні впливи, яке відношення між формою та змістом в творах письменства, як погодити старі методи дослідження в історії письменства, особливо так званий формальний метод, з економічно-соціальним і т. и. Завданням книжки є допомогти українській «читаючій публиці» й особливо критиці, вийти з вузької сфери чисто літературного приймання й оцінки творів, показати, що хоча «ніхто не має претензії на володіння вічною науковою істиною» (стор. 43), але все ж «є наука, з досягненнями якої не можна не рахуватися» (42), а тому за наших часів відкидати залежність літературних явищ від економічно-соціальних зовсім неможливо.

Б. Якубський відомий у нас дослідувач літературної форми (чудовий його аналіз форми творів Шевченка). Ось чому найцікавіші сторінки в його книжці ті, що торкаються як раз залежності літературних форм від економічно-соціального оточення (стор. 16—19 та розділ VII). Форму й зміст в літературному творі відділити не можна. Цьому присвячений цікавий розділ (VI). Але все ж

предметом досліду науки історії літератури повинна бути тільки форма. Так робить кожна наука, штучно віділяючи свою сферу з неподільного світу явищ. Таким чином формальна метода є справжньою й найбільш властивою формою в історії літератури, принаймні при першому аналізові матеріалу. Але форма творів цілком залежить від економічно-соціальної основи життя. Цьому дані цікаві й блискучі приклади,—особливо аналіз Б. Арватова, синтакса Маяковського та мова революційних творів В. Брюсова. Таким чином аналіз форми приводить до аналізу економічно-соціального. Особливо цінна тут увага, що часто аналізом форми далеко краще можна усталити соціальне оточення автора, ніж аналізом змісту, бо «ідеї найлегшим чином обманюють». «Найчастіш, мабуть, несвідомо й для себе самого, письменник висловлює ідеї, що підказані йому не з глибокого й міцного ґрунту його соціального оточення, а літературними впливами, модою, традицією, нерозумінням себе самого» (53).

Ще цікавіші уваги Б. Якубського що до форми в новітньому, особливо пролетарському письменстві. В першу добу розвитку літератури дуже мало дбають про досконалість форми. Вся увага звертається на зміст: простою одноманітною формою змальовується життя святого, ведеться проповідь, однаковим розміром пишуться довжелезні поеми про вчинки героїв, наївно прості малюнки каткомб. В часи літературного занепаду, кінця, навпаки зміст перестає цікавити авторів і вся увага звертається на естетичне вражіння. Виходячи з класового розуміння історії, Б. Якубський зауважує, що явище це зв'язане з розвитком та занепадом класів. Література останніх часів спеціально культивувала форму, нехтуючу змістом. Це тому, що ця література була ознакою занепаду буржуазної класи. Письменники «бояться аналізу громадських ідей у творах письменства тому, що ясно бачуть, як ці ідеї непереможно свідчать про занепад і виродження їх класу» (29). Лишається розважати чистою красою, виточеною формою. Пролетарська література, каже Б. Якубський, навпаки, є свого роду народження, початок нової ери. У пролетарських письменників такий новий і важливий зміст, що вони мають нахил нехтувати формою, в них «форма відстає від змісту» (36). Так є, це—історія, ц. т. так мусить бути. Мусить, але не повинно. Б. Якубський теоретик і сам кохається в студіях форми. Він усталює, що «мистецький твір будується на гармонійній єдності змісту й форми» (36), а тому чергове завдання нашого молодого письменства—«виробити форму, що відповідала б новому змістові» (36). Пролетарським письменникам треба зайнятись формою. Як що вищезгадана думка подібності до повстання нової літератури вірна, то висновок не логичний. Як що пролетарська поезія є дійсно нова епоха, початок нової ери, свого роду пісня про Роланда, як що паралелізм вірний, то не можна радити цій первісній, глибоко змістовній пісні шукати виточення форм Аріоста. Вони прийдуть, але не зараз. Але можна трохи инакше поставитись до тієї тези Б. Якубського. Він сам зауважує, що пильне

відношення до форми, спеціальна зацікавленість формою не є лише ознакою буржуазного естетизму. Воно повстало з загальної сучасної спеціалізації життя. Працювати над виробленням ідей, ідейного змісту для творів, є справою різного роду спеціалістів-ідеологів. Тоді дійсно справа письменника, особливо пролетарського, полягатиме як раз у виробленні форми, перетворенні ідей, готових ідей пролетарської ідеології, в мистецькі образи, що задовольняли б естетичні потреби пролетаріату, збуджували б, розвивали б у ньому пролетарські, класові емоції. Оскільки є потреба за наших часів в такого роду творчості й чи не далеко більше сучасні читаті потребують просто «змісту» без спеціально обробленої форми, це вже інше питання. «Є епохи уважні до літератури й байдужі» (16), є епохи, коли «мовчать музи» (16).

Тепер що до загально-історичного змісту книжки. В цій книжці автор не виявив себе ані істориком, ані широким систематизатором людської думки. Він раз на завжди рішив, що «механізм» життя відомий і зрозумілий» (2), а тому лишається тільки звернутись до «найавторитетніших дослідувачів» (Г. Плеханова, Фріче й навіть Мюлера-Фрейсфельза). Там «остаточну формулу механізму» життя й знайдемо. Тим часом вже сама назва книжки викликає непорозуміння. «Соціологічний метод»,—ц.т. залежність літературних явищ від соціальних, громадських. Але ж таку залежність можна установити на різні лади,—від «духу» епохи, «національного призначення» то-що. Метода Тена теж соціологічна. В книжці йде мова про залежність економічно-соціальну (в марксівському розумінні). Отже, назва не відповідає змістові. Б. Якубський зве всі ті методи історичними. Можна розглядати історично розвиток літературних явищ без жодного зв'язку з загальною історією чи взагалі з оточенням. Далі, автор пише сам і доводить текстом з Плеханова, що мало сказати взагалі «письменство відбиває життя»,—треба детально проаналізувати, в чому полягає «механізм життя», та як же саме, на підставі яких залежностей цей вплив відбивається. Все це, на жаль, в книжці накреслено в занадто загальних рисах. Автор дає ряд тверджень взагалі про залежність, про ролі класів, про географічні умовини й т. и., спростовує вульгарне розуміння марксизму, ніби література є «служницею агітації» (44) й т. и. Але до суцільної системи це все не зведено. Увесь «аналіз залежності явищ письменства від соціально-економічних умов» (розд. III) є просто ряд тверджень у 8-ми пуктах, що властиво нічим не зв'язані. Особливо в найважливішому питанні про «взаємовідносини», про «зворотний вплив» ідеологічних явищ на основні чинники історії, автор лишається цілком безпорадним. В другому місці він каже: «коли тільки змінюються в історії відносини поміж класами, зараз відповідно змінюються й погляди», отже «наша свідомість надзвичайно мало стала, мало стійка» (54). Автор судить по тому, що діється з його сучасниками й не бере на увагу того факту, до якої міри в дійсності в історії стали й тривкі ідеї та естетичні звички людей, до чого «свідомість» відстає від життя, так що

утворіння цілої економічної класи ще не означає, що зараз же утворюється й її класова свідомість. Все це основні, важливі питання й краще було б, як би Б. Якубський так і назвав би їх питаннями.

Наприкінці і в середині книжки подані цікаві бібліографічні вказівки.

А. Ковалівський.

Книга — журнал літератури, критики, бібліографії. Ч. 3. Травень-липень. «Книгоспілка». Харків. 1923 р.

Трете число позбавилося вже від історично-літературних розвідок і набуло характеру близького до бібліологічного органу. Проте, не все гаразд і з 3-м числом: 1) Вийшло в вересні замість липня і тим самим де-які матеріали вже застарілися. 2) Містить статтю Агуфа, про яку можна сказати: краще нічого не говорити мовчки, ніж нічого не сказати на 2^{1/2} сторінках і без того тісного часопису. 3) Ще не покинув утравистичного принципу, причому невідомо чому саме дає на рос. книжки українські рецензії, а на українські книжки — російські. Може для взаємного ознайомлення з мовами? 4) Взяло приклад (а може й самотужки дійшло) з Всеукраїнської Академії Наук (Збірн, Істор.-філол. Відділу. кн. III) поновлювати в укр. літературі бабу Параску й бабу Палажку — це я про лист О. Курило. 5) Неуважно зроблено коректу індексів, які при найменшій друкарській помилці втрачають всяке значіння.

Це хиби. Позитивні риси треба підкреслити особливо, бо вони вказують на поступ.

1) Стає із літературно-критичного науково-бібліологічним.

2) Обіцяє стати періодичним замість спорадичного.

3) Краще й влучніш підбирає рецензійний матеріал.

Рецензентові годиться висловити побажання:

1) Аби покинуто було плутанину мов. Це разом і в адресу Книжкової Палати, бо бюлетені бібліографічні можна друкувати й укр. мовою.

2) Звернути уваги на закордонне книжкове життя.

3) Збільшити бібліологічну хроніку.

4) Притягнути до співучасті книжково-наукові установи та окремих книгознавців (особливо киян, їх таки є чимало).

Юр. Меженко.

Знаття. Щотижневий популярно-науковий і громадський журнал. Видання «Хозяйство Донбасса». Харків. Число на 29 с. ін 4°. Ч. ч. 1, 2, 3, 4, 5. 1923 р.

З серпня ц. р. почавшись, журнал уже набрав певної фізіології й згуртував біля себе популяризаторів з різних галузів знання. Маючи на меті обслуговувати робітництво й селянство, він виходить двома виданнями — російською й українською мовами. Приступніший за колишній «Вестник Знания», по добору матеріалу, він дає відповідь на головні запитання наукові, що можуть зараз

виникати в широких масах. Він мав завданням опрелілювати їх світогляд і давати розуміння околичних явищ життя, щоб у такий спосіб допомогти вийти з руїни та злиднів і підняти культурний рівень і самосвідомість. Для цього робітникам, звичайно, потрібні технічні знання, економічні й політичні (по історії й теорії класової боротьби). Їх, як і природничі (по хемії, фізиці, біології, астрономії) і дає переважно журнал, зрікшися своїх, поставлених напочатку, широких завдань: що-тижня освітлювати внутрішнє й міжнародне життя, присвячувати окремий відділ фабрикам і заводам, їхній праці та професійно-освітньому рухові на них, давати також освітлення сільського побуту. Немає в журналі й відділу красного письменства, коли не залічувати сюди випадково видрукованої в 4 ч. «Пісні Комсомольців» П. Тичини та нарисів про походження мови й письменства (Н. Жінкина), написаних у белетрист. формі, а також агітки М. Горького «Один з королів республіки» (ч. 3).

Таке звуження своїх завдань шкодить журналові, роблячи його, не дивлячись на добрий зовнішній вигляд і велику кількість ілюстрацій, нудноватим. В ньому всебічного пожитку пролетар, що навряд чи зможе передплатити більше ніж одно яке періодичне видання, не знайде.

Видрукований матеріал робить вражіння випадковості, якоїсь роскиданості. Перше число, напр., трактує про походження людини, історію здобування електричності, про розвиток літаків важчих за повітря, про зоряне небо, Т. Мора й транспорт; у другому—знаходимо статті про дрова й вугілля, про склярство, сталактити, рудниковий газ, топку, котли, малярію, фінанси, чудеса; у третьому—про Леніна, сучасний аероплан, значіння холоду в житті людини, метричну систему; в четвертому—про землетруси, татарщину, хрест, гроші, алюмінотермію, хліборобство, тепло, пошесті; у п'ятому—про робітничий рух у Японії, про Гракха Бабефа, індекси, соду й т. д.

Цим статтям не можна відмовити в умілому й приступному викладі, але в усьому бракує якоїсь системи, що стає конче потрібною, коли викладаються не якісь новини чи сучасні відкриття.

Журнал робить заходи анкетною з'ясувати, чого вимагають читачі, і це буде для нього на користь.

У всякому разі в ньому не пошкодить відділ художній. Це зрозуміли його сотовариші, кооперативна «Нова Громада» й «Сільсько-Господарський Пролетар», що в них відчувається зразу звязок з місцями й пульс життя, хоч технічно вони й гірше обставлені.

Але все ж «Знаття» є свідком, що ми вступаємо в полосу культурного життя будівництва. Можна йому побажати тільки поступування що до добору матеріалу. Тоді він набуде поширення й дійсно обслуговуватиме маси.

Іван Капустянський.

О. Синявський. Украинский язык. Пособие для практического изучения украинского языка на рабфаках, в техникумах, курсах для взрослых, а также для самообразования. Одобрено Методком'ом Главпрофобра Н.К.П. УССР. «Книгоспілка» 1923.

Ім'я О. Синявського, автора кількох уже практичних підручників до вивчення української мови, між іншими й прекрасного «Порадника», само ручиться за якість книги. І справді, повнотою своєю, доскокальністю формулювань це один із що-найкращих української мови підручників взагалі. Отож тим прикріше вражають де-які дрібні хиби, що їх не виправлено й «при печатанні дополнительного тиража». Не будемо спинятися при таких твердженнях, як:

«Согласные перед украинским «е»...» не настолько тверды (курсив наш), как если бы произнести по русски «небо» (стор. 2) або:

«Апостроф в украинском ставится после согласных», когда они не сливаются с последующими я, ю, е, ї» (курсив авторів) (стор. 3).

І багатьох інших, обережно висловлюючись, невдалих твердженнях. Не будемо на них спинятися, бо їх обговорив компетентний рецензент К. Німчинов у «Книзі». Дозволимо собі лише на те, щоб завважити де-що, чого не визначив згаданий рецензент і що «поп ео minus», здається нам, завважити доконче треба.

Знову поминемо де-які дрібненькі хиби на взірць того, що автор, безперечно, надто захоплюється теорією (своєю) асиміляції голосозвуків у двох, що 'поруч себе стоять, складах. (До цього, наприклад, твердження, що «о» має нахил до «у» як раз перед складом з «у» і до того приклад «звигострю» (!!); важко сказати за сучасного стану діалектології, яка є умова звуження о > у, та можна з певністю сказати, що «у» в дальшому складі тут не при чому). Поминаючи цей (й інші) недогляди в формулюваннях фонетичного характеру, спинимось на небагатьох істотніших хибих фонетики О. Синявського.

Сюди треба віднести три фонemi «л» в українській мові. Хоч як старе це твердження (а його можна знайти мало не в кожній шкільній граматиці!), воно цілком невірне. Тільки в західно-українських говірках трапляється заднє «л»; для говірок, що є основою літературної мови, є тільки дві фонemi: «л» «середнє» і «ль» м'яг'ке. Немає в тому ніякого сумніву, що середнє «л» має різні підфарбки в залежності від того, який голосний по ньому йде, та окремої велярної фонemi в нас на наддніпрянщині й на лівобережжю немає.

В зв'язку з цим цілком хибне також твердження авторове, ніби середнє «л» «особенно характерно выступает перед согласными, за которыми следует «и» или «е»: сильный, мельник... etc, тоб-то, ніби «л» в «сильный» не таке, як «л» в словах «сильна, сильного, сильному» etc. (!!)

На стор. 11 читаємо: «Как бы в параллель с очень распространенным переходом «о» в «а» в глаголах русского языка (ходить, рассказывать) в украинском при полнейшем отсутствии этого перехода распространен...» (курсив наш). Яко ілюстрацію до «полнейшего отсутствия» дозволимо собі навести:

могти: вимагати

гонити: ганяти

ломити: ламати

вхопити: хапати

скочити: скакати... (цітуємо з тієї ж книги, стор. 9).

Що до «заміни» «в» і «у» «й» та «ї» є в автора кілька сумнівних (хоч і дуже традиційних) тверджень. Справа в тому, що хоча б у прикладі з Шевченка «шубовість в воду», або «заходилась вчити» не можна говорити про «стечение согласных» — це було б фетишизмом напису. «В» — і взагалі не «согласний» в укр. мові, а тим паче тут. Прислухаючися до живої мови, легко помітити, що «в» і «у» різняться в таких випадках тільки довгістю, ніяк не якістю. Що правда, цю традиційну помилку знаходимо: в рецензента книги, і в О. Курило і т. и. Non eo minus — це все ж таки помилка.

В слові «манах» «о» зовсім не «перейшло» в «а», бо слово це узятو з новогрецького вже *manastirion*, *manachos*. Що до вимови, можна б іще відзначити традиційну знову і теж невдалу характеристику українського «и» яко звуку «середнього між рос.» «ы» та «и». Треба б: між «ы» та «э»! Так само автор рекомендує вимовляти вкр. «н, д, т, л» (в «діл») «при таком же положении языка, как при ни, ди, або на, да, Треба б: «вище на піднебінні, ніж при «ни, на».

Що ж до написів «стриміти, хрибет, кликотіти, гриміти»... то їх можна тільки привітати, яко правильні історично й до того ще вони заводять однастайність у правопис складів із старим «РѢ, ЛѢ...»

Морфологію — мабуть чинена найкращий розділ книги О. Сиявського, викладено дуже докладно й з властивою авторові точністю. Ні в морфології, ані в словотворі й у правописі ми не знайшли нічого істотного, що можна б закинути авторові, що потребувало б доконче виправлення.

В розділі «ударение» випущено чомусь наголос прикметниковий. Добре викладено хоч і коротко складню. Що до правопису, то не можемо погодитися хіба тільки з написом «шой-но» (стор. 105). В цьому слові дві частини «що+йно» (другій частині відповідає чеське «*je(n)o*», словацьке «*le(n)*» etc. Той факт, що в українському маємо взагалі «форму—но», не стоїть на перешкоді історично правильному написові що+йно. Адже ж ми слово «наймав» відчуваємо, як «на+ймав», хоча окремо маємо тільки «мав».

М. Йогансен.

О. Слісаренко. Поеми. *Panfuturysty*. Київ, 1923.

Чимось минулим тхне від збірки О. Слісаренко. Ще так ніби недавно Семенко написав свою «Каблепоему» (що правда, «Каблепоема» ця і тоді вже видавалася досить нудною), та якось ніхто не помічав неймовірної гіперболичности образів, риторичного тону, зарозумілої похвалби її. Потебня сказав якось (про Гоголя), що різниця між гіперболою й брехнею та, що гіпербола захоплює читача; коли ж цього захоплення немає, то гіпербола перестає бути гіперболою й стає звичайно собі брехнею. Семенківські: «переставим ріки», «вимотаєм планету», «зсунем верховини й хребти», «1925 р. радіо трам Земля-Марс», що в хвилі піднесення, в хвилі найгострішої боротьби, видавалося «гіперболою», тепер стало «звичайною собі брехнею» ще й поганою українською мовою.

І коли читаємо в Слісаренка:

«О, родиться річка моя
і кулю земну опереже
великодню стрічкою (курсив авторів),

або в іншому місці:

«Води морів
під ногами моїми
тверді, як скло»

або:

«Я відчуваю у грудях
електронні жагучо-рухливі» (курсив наш)

то це зараз все вже трохи смішно: читач почуває, що автор його не злякає, хоч і має здатність просто-таки «відчувати електрони» в своїх грудях. Та це поеми 1919-го року, отже просто запізно їх видруковано. Аж от поема «Ціклони» року 1922-го.

Тут уже, правда, не сам автор з'являється перед читачем в такому грізному вигляді, а «Ціклони». Тема поеми така: Ціклони загрожують зруйнувати старий світ і розмити місце, щоб можна було збудувати новий. Кінчається закликком:

«Руште,
окіяни на суходоли—
обмити
забруднений сволоччю
рай!»

Словом сказати, космічні сили все ще на послугі в наших поетів!

Поза цими, в суті речі зовнішніми, рисами ця поема Слісаренка цікава для нас тим, що маємо в ній спробу одбити, зхарактеризувати сучасну економічну політику Радянської влади:

«З смердючої стані
на соковиті паші
гонимо тупих биків
уїдливіми батогами
по товстошкірих хребтах!
Нехай
проторюють
дурними ногами
намічений нами
шлях».

Тоб-то, пояснимо читачеві: пустимо непманів на пашу; вони протолочуть нам шлях. Признаємось, що нам здається, що оцим образом не доведено справедливості думки. Ну, з'їдять, потолочать бики пашу—а далі що? Для нас ясно, що завдання не легке поставив собі автор, але, нам здається, йому не пощастило його розв'язати, йому не вдалося навіть правильно постановити його. Не кажемо

вже про те, що те, що ми процітували, є що хочете, тільки не поезія. Рядок:

«по товстошкірих хребтах» —

це не є рядок з поеми, а з сільсько-господарчої статті.

Для поеми він надто какофоничний. Рядки (далі):

«Розірвуться серця,

Манометри завзяття.

Спопелить душу

гнів»

(курсив авторів)

теж не поезія, а почасти стара-старезна віршова реторика (розірвуться серця; спопелить душу гнів), почасти невдалі порівняння:

«Манометри «завзяття» —

на нашу думку, це ті ж таки «електрони в грудях» Слісаренка 1919 р.

В цілому враження від книжки таке: автор силькується розв'язати «квадратуру кола». Йому багнетсья науковою мовою співати наукові твердження й з того, звичайна річ, нічого не виходить. Це тим прикріше, що Слісаренко уміє інколи крепко взятися слова:

«Крицею думки

крешеться креміль

майбутнього» (хоч це вже й не в перше сказано),

або:

«Я радісно несу свою вагу,

бо кличний гук

пасеться на луку».

Автор, очевидно, й сам відчуває більшу вартість оцих своїх рядків, бо зробив з них рефрени до поем «Царівна Останнього» і «Весногук».

М. Крамарь.

Дмитро Загул. Поетика. Видавництво «Спілка». Київ. 1923.

Окрім компілятивної й досить таки невдалої книжечки О. Гаєвського, це перший, здається, підручник теорії мистецького слова українською мовою. Як на першу спробу, книга Загула видається нам спробою щасливою.

Автор не ставляє перед собою широкого завдання перебудувати всю систему теорії мистецького слова, таке завдання ві всякім разі й не під силу окремій людині, та й час до цього ще мабуть не наспів. Принаймні ані в російській, ані в європейських літературах не знаходимо навіть таких спроб.

В рямцях звичної класифікації поетики Д. Загул, одначе, бере під увагу всі важливіші досягнення науки поетики, тонко аналізує кожную ділянку мистецтва слова. Від читача не ховається жодна важлива риса сучасного мистецтва, виробляється правильне уявлення про стосунки між мистецькими формами то-що. Що правда, не знаходимо вказівок на те, в якій спосіб могли повстати ті чи інші форми, коротко кажучи, не дає автор розробленої теорії класового походження мистецьких форм — є в його вказівки тільки на національне їх походження.

Але такої теорії взагалі ще не розроблено. Вимагати від автора підручника поетики, щоб він уклав власну теорію, не тільки не можна, це було б недоречно.

Оті звиклі рямці поетики Загулової призводять автора иноді до того, що зміст їх прориває й в них не вкладається. Такий, приміром, поділ лірики на лірику безпосередню, лірику настрою й лірику філософської задуми; поділ дуже сумнівної вартості. Що це так, зілюструють найкраще самі приклади Загулови. За приклад до «лірики настрою» наведено:

«Блажен, блажен, благословен,
Хто в ці страшні, байдужні дні
Ішов невтомно як Овен
В н'ю гармоні»

(Тичина);

а за приклад до «лірики філософської задуми» наведено з Шевченка:

І день іде, і ніч іде
І, голову схопивши в руки,
Дивуєшся чому не йде
Апостол правди і науки.

На наш погляд (певно що й на всякий інший), перша цитата має в собі стільки ж філософської задуми, що й перша.

Таких випадків можна мабуть ще кілька нарахувати по книзі, що матеріал прориває грати класифікаційні. Матеріал же Загулів дуже багатий і добре його підібрано. Прекрасна глава про розмір. До главки: «Значіння звуків в поетичному мистецтві» треба б додати, що окремі наведені автором значіння звуків є власне тільки а пропус, до речи, а не щось абсолютне.

Як на видання 1923 року слід би усталити правопис за «найголовнішими правилами» (з одного боку «психологія», з другого «Ляфонтен» і багато інших).

Загалом кажучи, підручник Загулів вражає багатством матеріалу, свіжістю трактування, влучністю прикладів. Хиба підручника—це класифікація—і хиба ця неминуча й не від автора залежить, а від сучасного стану науки-поетики. З боку педагогічного проста легка мова надзвичайно полекшує користування книжкою навіть мало-начитаному споживачеві.

М. Йогансен.

Акад. Ф. И. Шмидт. Искусство, как предмет обучения. Изд. «Путь Просвещения». Харьков. 1923 г.

Нова праця Ф. І. Шмідта написана, як він говорить, в дискусійному порядку, себ-то автор не виставляє ніяких загально-обов'язкових наукових положень, а головне своє завдання бачить в самій постановці цієї справи та у фіксації на ній громадської уваги. Тим, хто знайомий з іншими працями цього автора («Искусство, его психология, его стилистика, его эволюция». Харьков 1919 г.) та особливо «Психология малювання» (Київ, 1922 р.) ця книжка навряд чи дасть що-небудь нове: в ній коротко повторюються

основні погляди автора на суть мистецтва, на закони художнього розвитку та на їх педагогічне значіння. Новим в ній являється хіба тільки стремління автора пристосувати свою теорію мистецтва до завдання Радянської держави.

В короткій рецензії нема можливості дати увесь зміст цієї праці: доводиться спинитися тільки на самому важливому, або на самому «дискусійному», Власної теорії мистецтва Ф. І. Шмідт при всій своїй парадоксальності не має. «Мистецтво є знаряддя емоціональних стосунків, звязку людей поміж собою», воно соціальний манометр і соціальний фактор». Це майже те саме, що говорили про мистецтво Л. Толстой, М. Гюйо та инш. Для дискусійної праці така теорія, мабуть, занадто вірна й занадто загальна, але справа не в ній: дальніший зміст праці не знаходиться в жадному органічному звязку з цією теорією і визначається сміливістю узагальнень, своєрідністю наукових висновків, а часом навіть і безперечною парадоксальністю.

Центральним пунктом в педагогічних міркуваннях Ф. І. Шмідта являється біогенетичний закон, по котрому онтогенезіс являється коротким повторенням філогенезіса. Цей закон, приймається автором без жадних оговорок. На думку автора, цей закон має цілковите підтвердження в мистецтві (принаймі в галузі зорових вражень).

Еволюційна класифікація стилю, установлена ним, повторюється і в розвитку художніх здібностей кожної окремої людини: індивід, як і все людство, проходить в строгій послідовності, шість художніх стилів: ритму, форми, композиції, руху простору, світу. На цих даних і повинен базуватися педагог, коли він хоче вихованням сприяти природньому розвитку учня, а не вступати з ним в безглузду боротьбу. Правда, Ф. І. Шмідт оговорюється, що емпіричні дані, які підтверджують його теорію, далеко не повні й односторонні (дитячі малюнки), але в той же час він зауважує, що їх досить для наукового обґрунтування його основних положень, а дальніші його спостереження в галузі слухових і моторних переживань дитини повинні тільки підтвердити й деталізувати їх.

Цими міркуваннями в основному вичерпується зміст книжки проф. Шмідта. Назвисько її незовсім відповідає змістові: автор говорить, головним чином, про мистецтво, як про предмет науки й тільки в де-якій мірі зупиняється на ньому як на предметі навчання. Дидактична назва праці мало оправдується загальними увагами про те, що треба відкинути «естетичне виховання», як навчання готовим художнім образами і що головне завдання його в тому полягає, щоб навчити дітей «дивитись», себ-то примічати, спостерігати й пізнавати існуючий навколо світ. Само собою розуміється, що діти повинні дивитися своїми очима, але не очима художників давно минулих днів, а своє око дитина має на кожній ступені свого розвитку.

Педагогічні постулати Ф. І. Шмідта (краще їх викладено в «Психології малювання») виявляють собою загально відомі положення, які не викликають заперечення.

Шановний автор намічає інтересну дидактичну інтерпретацію їх, але тільки намічає, не даючи задоволення практичним потребам педагога. В науковому відношенні нова робота Ф. І. Шмідта викликає багато сумнівів. Навряд чи можна так безумовно приймати біогенетичний закон, як це робить наш автор і навряд чи допустимо таке вільне «поводження» з цим законом. Проф. Д. Болдуїн, спеціаліст в цій справі (дивись його «Духовное развитие детского индивидуума и человеческого рода») вносить ряд поправок як раз в ту частину біогенетичного закону, яка стосується до повторення індивідумом культурних епох людства. Безперечним в цьому законі являється, може бути, тільки самий принцип, а тому при практичному переведенні його треба бути дуже обережним. Багато сумнів викликає біогенетичний закон також що до розвитку окремих здібностей людини напр., графічних.

Не в'яснено в роботі Шмідта також відношення педагога до фаз природного художнього розвитку: чи повинен він цілком підлягати цьому розвитку, чи він може вносити в нього які-небудь нормативні елементи. В де-яких своїх положеннях Ф. І. Шмідт протирічить з іншими дослідувачими цієї справи: напр., він стверджує, що діти мають не велику здібність уявлення, тоді як більшість вчених (найбільше Д. Сьоллі), настоює на протилежнім: діти визначаються сильно розвинутою уявою, як що не до якості її, то до кількості.

Зустрічаються положення, в котрих автор суперечить собі самому: на стор. 23 він пише, що в мистецтві мають значіння не технічні прийоми, а творчі задуми, а на стор. 31 він приходить до висновків, що в дитячому мистецтві, як і в мистецтві дорослих, в історії онтогенетичній як і в історії філогенетичній, суть не в сюжетах, а в художніх формах—в стилі. Але при всьому тому, що де-які основні положення не доведено, при всій своїй науковій необережності й парадоксальності нова праця Ф. І. Шмідта складає собою безперечну цінність, як талановита стимуляція педагогічної думки в тій галузі, яка більш за все потребує наукового дослідження й звільнення від анахронізмів.

Я. Мамонтів.

Мих. Йогансен. Крокове коло. В-во «Гарт». Київ—1923, 29 стор.

В збірці одинадцять поезій друкованих раніше нарізно. Йогансен—ювілер форми (як охрестив його В. Коряк)—дуже строгий до себе і не спішить кидати возами продукти своєї праці. Таким строгим мусить бути кожний справжній майстер. Але аскетична строгість і вибагливість перехиляється за вінця. На нашу думку, це до де-якої міри й шкодить Йогансенові. Так, очевидно, по цій причині Йогансен викинув половину вірша «Червона Армія», друкованого в гартованській збірці «Револуція».

З одинадцяти віршів—п'ять—чиста поезія, решта—соціальні, революційні. Доводиться констатувати, що «чиста поезія» не вся вдала. Так «сантименти» можна б було і не вмішати. З цієї категорії найсильніші два вірші: «День» і «Ніч».

Зате вірші соціального змісту викінчені, витончені, різані на міді. Шкода тільки, що «Пора», звернена до робітництва заходу, закінчується таким покликом:

«Годі!
Добре рушницю набий,
Цілуй сина,
Виходь і бий
В спину».

Це те, чим грішать тільки початкуючі поети для всилення виразу. Треба застерігати від надмірного захоплення кривавим покликом такого роду. Це закінчення з'явилося зовсім зайвим, хоч технічно воно виконано добре. Сама по собі безпорадна картина, коли:

«...сина повісять на дубі
З такою ж птицею в грудях.
З моторошним приспівом
Люлі, люлі,—на дубі
— В грудях»—

викликає протест, обурення й жагу до боротьби й помсти.

«Революція» і «Убий» найкращі вірші, класично викінчені.

Що до художніх прийомів, секретів творчості Йогансена,— треба його студіювати, дискутувати, загальників рецензента тут мало.

Виписувати уривки немає рації. Треба читати й любити строгого художника й проймається його творчістю, про яку можна сказати, що вона «многих томов тяжелей».

Збірку видано на гарному папері, але коректа й верстка дуже кепські. Переплутано кілька віршів: два вірші злито в один і т. д. Йогансена треба б було видати далеко краще.

І. Дніпровський.

Листи до редакції.

I

Odvertyj lyst

do vsix, xto cikavyt'sja cijeju spravou.

Skilka raziv uže pidnosylasja sprava pro te, ščo vart bulo b zavesty v ukrajins'komu pys'mi latyns'kyj al'favit. Buly i sproby praktyčno perevesty cju dumku v žyttja—tak na Ukrajinі Nad-dniprjans'kij, jak i Naddnistrjans'kij. Nahadaty pro ci spravy, jak takož pro jix ideologyčni pidosnovy, metu j zavdannja, bude dilom tyx, xto vidhuknet'sja na cejmij odvertyj lyst i viz'met'sja znov obmirkuvaty cju spravu. Meni ž osobysto žadalosja b til'ky postavyty pered šyrokymy kolamy dijačiv hromads'kyx, polityčnyx i naukovyx pytannja pro slušnist' rozvjazannja cijeji problemy same v naši dni stvorennja molodoji ukrajins'koji deržavnosti na bazi radjans'koho suspil'stva.

Meni zdajet'sja, ščo sprava cja stojit' majže dylemoju: te-per čy nikoly. «Majže tak», bo tvrdo perekonanyj, ščo unifi-kacija al'favitiv je nemynuča sprava—i to ne tak dalekoho majbutn'oho. XX storiččja maje cju problemu rozvjazaty razom iz velykoju social'noju perebudovou. Ljudstvo maje odnakovo pysaty, aby men'she vytračaty času na oznajomlennja z ynšymy movamy. Ljudstvo maje ce zrobyty, aby sprjaty procesovi kopu-ljaciji mov i tvorenju jedynoji internacional'noji movy (lyše bahatoji na dijalekty terytorijal'ni j profesijni).

Xiba može xtos' zaperečuvaty, žčo zaderžannja vidminnoho pys'ma je akt nacional'noho vidhorožuvannja i pevna pere-škoda dlja oznajomlennja z inonacional'nymy kul'turamy! Xiba može xtos' zaperečuvaty, ščo, nakoly dlja tak zvanyx „vyščyx“ verstv suspil'stva navčatysja, inonacional'nym transkrypcijam bulo zajvoju vytratoju času, tak dlja mas trudovyx se bulo b nadmirnoju roskiššu?

A same pered cymy masamy problema internacional'noho jednannja stojit', jak najaktual'niše zavdannja času—i najblyžčoho i, tym pače, dal'soho—času komunistyčnoho budivnyctva. I xiba, zreštoju, ne latyns'kyj al'favit—z pevnymy vidminamy na razi toho čy ynšoho prystosuvannja—je najkraščym sposobom uni-fikuvaty jak najskorše i jak najzručniše pys'mo rižnyx narodiv?

Otož zapytuju: čy ne pora iznov obhovoryty cju spravu i, može, povoli uzjatysja do pidhotovky jiji realizaciji?

Znov vertajučy do dylemy: «teper čy nikoly», majemo skonstatuvaty, ščo kožen novyj rik maje uskladnajaty spravu i ščo til'ky v najblyžči roky vona mohla b buty perevedena v žyttja bez velykych trudnoščiv. Poky my ne majemo solidnych velykych naukovych prac', poky v sferi pidručnykiv obmežujemojsja holovnym čynom počatkovoju školoju i til'ky dumajemo pro profesijnu, poky til'ky zasivajet'sja lan novoho radjans'koho pys'menstva—ce zrobyty ne tak važko. Za velykymy bahactvamy stvorenoho desi škoduvaty osoblyvo ne dovodyt'sja, bo „bahactva“ ci nadto sumnivni i u velykij pryhodi našym naščadkam ne stanut'. Ale skoro my dijsno zabohatijemo na velytens'ki štosy novych vydan', skoro stvorymo rižnoridnu naukovu literaturu j zabezpečymo profesijnu školu, instytuty i tekni-kumy pidručnykamy,—perexodyty do novoho al'favitu bude ščo razu trudniše. Škoduvatymemo za vytračenoju praceju. Bojaty memosja skladnoji reorganizaciji.

Otož—«teper čy nikoly!».

Dovodyt'sja, zvyčajna rič, obhovoryty i šče odyb bik spravy—vužčyj, a same: stosunky z Rosijeju (de, miž ynšym ce py-tannja takož ne ščo davno znymalos') i Halyčynoju.

«Moskvofily» hovorytymut' pro vidryv od najbil'shoji v te-perišnij čas i najblyžčoji do Ukrajiny v usix vidnošennjax Ra-djans'koji Respubliki. Poprykatymut', može, j „samostijnycstvom“, odhorožuvannjam od rosijs'koji kul'tury, toji kul'tury, žčo naj-perša maje kopuljuvaty z ukrajins'koju.

„Ukrajnofily“ kryčatymut', navpaky, pro odhorožuvannja vid išče blyžčoji do nas Halyčyny i, do pevnoji miry „poloni-zaciji“, jak možut' zustrity taku dumku de-xto na Naddnistrjan-ščyni. i t. y., i t. y.

Vse ce j naležyt' jak najdetal'niše i same teper obhovo-ryty razom iz možlyvymy projektamy majbutn'oji reformy. (Pry-kladom: čy znyzu, z počatkovoji školy jiji rospočynaty, a čy zhory, z vyščoji i perevahu toho čy ynšoho sposobu, polityčni j texnyčni; zarazom, dekretal'no, a čy povoli, paralel'no i po-rivnjannja z podobnymy reformamy v Nimeččyni, Japoniji, Ser-biji, v Kavkaz'kych narodiv i t. y.).

Maju nadiju, ščo z laskavoho dozvolu redakciji „Červonoho Šljaxu“, jaka vmistyla cej mij „odvertyj lyst“, zjavljat'sja tutož i vidhuky na njoho—i sprava tak abo ynak bude roz-vjazana (jak „ynak“, to, dumaju, til'ky tymčasovo, bo istorija vymahatyme svoho).

P. S. Pyšu cijeu transkrypcijeju, zovsim ne propa-gujučy imenno jiji, ale ščob pokazaty, jak lehko, navit' bez nijakoji zvyčky, rozbyratysja v nij, a, značyt', na razi potreby—j nazavše do čohos' podobnoho perejty.

S. Pylypenko.

II

До редакції «Червоного Шляху».

З приводу листа Я. Савченка в № 4—5 «Червоного Шляху», не одмовте надрукувати й мого оцього листа.

Я дуже прошу і пролетарського поета, і члена Спілки пролетарських письменників «Гарт», і панфутуриста (і взагалі чим іще він буде, доки надрукується оцей лист) Якова Савченка дарувати мені описку в моїх шаржах, що завдала йому скільки халепи. Певна річ, що в шаржі на В. Коряка має бути П. Савченко, а не Я. Савченко. Одна літера через мій недогляд при переписці, наробила, як бачите, отакого лиха.

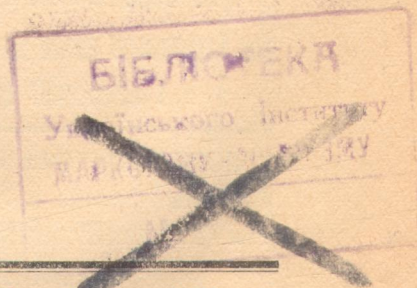
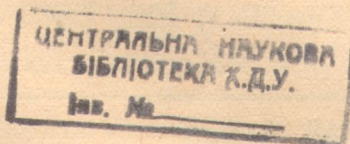
Даруйте мені, пролетарський письменнику Я. Савченку. То описка. Я знаю, хто Ви.

З пошаною Павло Грунський.

25.IX. 1923.

Від редакції. У попередньому числі «Ч. Ш.» видруковано листа до редакції Я. Савченка з приводу помилки, що трапилася в літературному шаржі П. Грунського (замість П. Савченко надруковано—Я. Савченко). Ця помилка, певна річ, остільки ж падає на автора шаржа, як і на редакцію. Ось чому, містячи спростовання П. Грунського, редакція зі свого боку визнає свою провину перед ним, а разом зазначає, що бульварно-дайливий тон листа Я. Савченка цілком приймає на свою адресу. Перелічуючи десь свої твори, хай Я. Савченко не забуде вказати бібліографам і на цей, уміщений у № 4—5 «Червоного Шляху» на стор. 288. Для загальної характеристики творчості автора він, безперечно, матиме не аби-яке значіння.

Редакція.

Головний редактор О. Шумський. Видає—В-во „Червоний Шлях“.

Видавництво місячника „ЧЕРВОНІЙ ШЛЯХ“

ВИЙШЛИ З ДРУКУ І ПРОДАЮТЬСЯ:

1. **Х. Г. Раковський.** Союз соціалістичних радянських республік. Начерк (розійшлося).
2. **В. Поліщук.** Адигейський співець. Поема.
3. Проф. **С. Ю. Семковський.** Що таке марксизм. Начерк (розійшлося).
4. **Е. Берглер.** Фашизм. Начерк (розійшлося).
5. **М. О. Сирипник.** Історія пролетарської революції на Україні. Короткий начерк.
6. Проф. **С. Остапенко.** Вічний революціонер (Донбас). Начерк.
7. **Асп. А. Ковалівський.** Питання економічно-соціальної формули в історії літератури.
8. **Гн. Хоткевич.** Гуцульські образки.
9. **Х. Г. Раковський.** П'ять років Української Радянської влади.
10. **П. Капельгородський.** «Чарівна Сопілка». Дитяча п'єса.

ГОТУЮТЬСЯ ДО ДРУКУ:

11. **І. Дашковський.** Конспектований курс політичної економії.
12. Проф. **С. Ю. Семковський.** Конспект лекцій з історичного матеріалізму.
13. **Ол. Попів.** Сковорода, Шевченко, Франко, Леся Українка, Коцюбинський. Збірка критичних нарисів.
14. **М. Любченко.** Чотири роки української еміграції. Спроба історичного начерку.
15. **Ол. Досвітній.** Американці. Роман.
16. **Л. Троцький.** Революція і Мистецтво. Збірка статтів.
17. **В. Чередниченко.** Артистка без ролів. П'єса в 3 актах.

При Видавництві монопольне представництво на Україну Видавничого Товариства з обмеженою порукєю „КОСМОС“—Берлін—Нью-Йорк.

**ГОЛОВНА КОНТОРА І СКЛАД
ВИДАНЬ**—Харків, пр. Свідомости (б. Мироносицький), № 1.

|| **КИЇВСЬКА КОНТОРА І СКЛАД
ВИДАНЬ**—Київ, вул. Комінтерна, № 8, книгарня.

РОЗДРІВНИЙ ПРОДАЖ ПО ВСІХ КНИГАРНЯХ.

ВІДКРИТА ПЕРЕДПЛАТА

НА ЖОВТЕНЬ МІСЯЦЬ 1923 РОКУ

НА ГАЗЕТУ

„ВІСТІ ВУЦВК“

До кінця року $\frac{1}{2}$ червінця.

На 1 місяць з доставкою в Харкові й
пересилкою на провінцію 1 р. 75 к. зол.

На 1 місяць для партійних та професійн.
організацій, військових частин, комнезамів, сель-
будинків, окремих робітників, червоноармійців,
незаможних селян, по надісланню відповідних
посвідчень 75 к. зол.

**Льготна передплата приймається тільки
в конторі редакції.**

За кордон на 1 місяць 1 долар.

Передплата й оголошення приймаються в конторі
редакції вул. К. Лібінехта, 11, при всіх філіях і комісіонер-
ствах Українбанку й всіх її відділах та поштових конто-
рах УСРР і в правобережній філії контори редакції газети
„Вісті ВУЦВК“ (Київ, вул. Леніна, № 8, Сельбудинок).

Оголошення 60 копійок в червінцях (0,06 червінця)
за рядок неопарелі.

Оповідки перед текстом—по подвійному тарифу.

Публікації розміром на 1 сторінку й більш, здані
безпосередньо в контору редакції—по угоді.

Платня за вміщення оголошення приймається в чер-
вінцях або грошзнаках по курсу дня оплати; платня має
бути виплачена в семиденний строк.

Матеріальну силу можна
подолати тільки матеріальною
силою, але й теорія обер-
тається в матеріальну силу,
коли опановує маси.

К. МАРКС.

Книги — морська глибина;

Хто їх пізнав аж до дна,
Той, хоч і труду мав досить,
— Дивнії перла виносить.

І. ФРАНКО.

КОСМОС

УКРАЇНО-АМЕРИКАНСЬКЕ ВИДАВНИЧЕ ТОВАРИСТВО

ВИЙШЛО З ДРУКУ:

1. Ю. СТЕКЛОВ. Карл Маркс, його життя й діяльність. Переклад за редакцією Евг. Касяненка. 1922, 16⁰, 112 стор.
2. А. БОГДАНОВ. Червона Зоря (Утопія). Друге переглянute видання. Переклад Ост. Нитки, ілюстрації Ів. Бабія. 1922, 16⁰, 160 стор.
3. Проф. О. СИНЯВСЬКИЙ. Порадник української мови. 1922, 16⁰, I — IX, 150 стор.
4. Б. ГОРЕВ. Матеріалізм — філософія пролетаріату. Переклад П. Де-ка за редакцією Евг. Касяненка. 1923, 16⁰, 112 стор.
5. К. МАРКС. Заробітна плата, ціна й зиск. Переклад О. Бондаренка за редакцією Т. Петренка. 1923, 16⁰, 70 стор.
6. Н. БУХАРИН. Теорія історичного матеріалізму. Авторизований переклад М. Ільтичної. 1923, 8⁰, 326 стор.
7. А. РИЧИЦЬКИЙ. Тарас Шевченко в світлі епохи. Публіцистична розвідка. 1923, 8⁰.
8. Е. МЮГЗАМ. Юда. Робітнича драма на 5 дій. Переклад М. Йогансена за редакцією О. Нитки. 1923, 8⁰.

ДРУКУЄТЬСЯ:

9. К. МАРКС. Злидні філософії.
10. К. МАРКС. До критики політичної економії.
11. К. МАРКС. Горожанська війна у Франції.
12. К. МАРКС. 18 Брюмера.
13. Ф. ЕНГЕЛЬС. Революція і контр-революція в Німеччині.
14. Ф. ЕНГЕЛЬС. Людвік Феєрбах.
15. Ф. ЕНГЕЛЬС. Анти-Дюрінг.
16. Е. ГЕКЕЛЬ. Світові загадки.
17. Е. ВАРґА. Занепадання капіталізму.
18. К. А. ВІТФОРГЕЛЬ. Від пракомунізму до пролет. революції.
19. О. ЯВСЕМ. Історія комуністичних наук і соціальних воєн.
20. П. КАСЯНЕНКО. Алгебра для шкіл нормальних.
21. А. БОГДАНОВ. Інженір Менні.
22. Дж. ЛОНДОН. Запізна п'ята.
23. А. СІНКЛЕР. Джімі Гіґінс.
24. А. СІНКЛЕР. 100%.
25. А. СІНКЛЕР. Мене зовуть теслею.

ПРЕДСТАВНИЦТВО НА УКРАЇНІ

Видавництво „ЧЕРВОНІЙ ШЛЯХ“

Приймається передплата на щотижневий
науково-популярний і громадський журнал

„ЗНАТТЯ“

Мета журналу—дати широким робітничим та селянським масам у зрозумілій для них формі найрізноманітніше знання з різних галузів науки та практики.

Журнал освітлюватиме всі найновіші винаходи в царині природознавства та техніки, рівно ж і історію розвитку цих наук.

Журнал віддаватиме багато уваги теорії та історії соціалізму.

Він освітлюватиме всі події біжучого життя так ССРР, як і закордонного.

Окрім того журнал уділятиме багато місця дописам з місць про їхні досягнення в царині культурній та господарчій.

В ЖУРНАЛІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ:

С. Т. Альперович, Остап Вишня, проф. Білецький, В. Блакитний, С. Божко, проф. Виноградов, проф. Воблий, проф. Герасимович, інж. Геригрос, інж. Драхлов, проф. Желіховський, М. Йогансен, д-р Каплан, Е. І. Квірінг, Криницький, Г. Коляда, Л. Колісниченко, П. Любченко, С. М. Мазлах, М. Майський, проф. Наумов, І. Немоловський, проф. Орлов, С. Пилипенко, проф. Плевако, проф. Покровський, Анд. Річицький, В. Л. Рижков, проф. Розенбаум, проф. Рубін, Л. М. Рухимович, проф. Савич-Заблоцький, проф. Семковський, проф. О. Синявський, проф. Соболів, П. Тичина, проф. Терещенко, Я. Тун, І. Уразов, проф. Фомін, М. Хвильовий, проф. Хотинський та інші.

Передплата на 1 рік — 10 карб. золотом.

„ на 6 міс.— 5 „ 50 коп.

„ на 3 міс.— 3 „ 50 коп.

ЦІНА ОКРЕМОГО ЧИСЛА 25 КОП.

Адреса: Харків, Палац Праці, Редакція журналів
„ХОЗЯЙСТВО ДОНБАССА“ та „ЗНАТТЯ“.

МУЗИЧНЕ Т-ВО імени ЛЕОНТОВИЧА

З місяця квітня 1923 року

ВИХОДИТЬ У КИЇВІ

місячник музичної культури

МУЗИКА

З ТАКИМ ПРОГРАМОМ:

1. Філософсько-етичні проблеми у музиці.
2. Історія української та світової музики.
3. Музична етнографія.
4. Музика і педагогика.
5. Музика і пролетаріят.
6. Огляд сучасного музичного життя.
7. Хроніка мистецького життя.
8. Біографії діячів музичної культури.
9. Дописи з провінції.
10. Бібліографія.

В МІСЯЧНИКУ БЕРУТЬ УЧАСТЬ:

Ак. Л. Альшванг, акад. Д. Багалій, акад. М. Біляшівський, А. Буцький, М. Вериківський, В. Гадзинський, М. Грінченко, П. Демущий, О. Дзбановський, С. Дрімцов, Н. Дубровська-Трикулівська, М. Качеровський, К. Квітка, П. Козицький, К. Левицький, Г. Любомирський, Б. Манжос, Ю. Меженко, Ю. Михайлів, М. Павловський, В. Петрушевський, А. Приходько, М. Радзівський, Д. Ревуцький, Б. Реріх, Л. Сабанєв, П. Сениця, Ф. Соболев, П. Тичина, Г. Хоткевич, О. Чапківський, акад. Ф. Шмідт, Д. Щербаківський, Б. Яновський та инш.

Перше число „МУЗИКИ“ присвячене композиторові М. ЛЕОНТОВИЧУ, друге—К. СТЕЦЕНКОВІ.

В и д а є

Редагує КОЛЕГІЯ

Музичне Товариство ім. Леонтовича.

Адреса редакції контори: Київ, В. Підвальна, 15.

УКРАЇНСЬКІ ЩОДЕННІ

THE UKRAINIAN DAILY

ВІСТІ

NEWS

Ukrainian Daily News published every day except Sundays
& holidays by The Ukrainian Daily News Publishing Co.
502 E. 11-th St. New York, N. Y.

Telephone: Orchard 5446.

Часопис для українського робочого люду, виходить щодня, крім
державних свят і неділь.

SUBSCRIPTION RATES:

United States & Canada

One year	\$7.00
Six months	3.75
Three months	2.00
Single copy	3 c.
To Europe one year	10.00

ПЕРЕДПЛАТА:

В Злуч. Державах і Канаді

На рік	\$7.00
На 6 місяців	3.75
На 3 місяці	2.00
Поодинокє число	3 ц.
В Європу на рік	10.00

З Канади належитья висилати гроші лише на так званий
„Foreign Money Order“.

Редакція приймає рукописи, писані виключно чорнилом і на
одній сторінці аркуша, при чому рукописи не повертаються.

За оголошення редакція не відповідає.

„МОЛОТ“

Сатирично-гумористичний двотижневик, виходить
1-го і 15-го кожного місяця.

ПЕРЕДПЛАТА:

На рік	\$2.00
На півроку	1.00
Поодинокє число	10

Редакція приймає рукописи, писані виключно чорнилом і на
одній сторінці аркуша, при чому рукописи не повертаються.

„МОЛОТ“

The Ukrainian newspaper for satire and humor
published semi-monthly by „MOLOT“ Co.

414 East 9-th Str., — New York, N. Y.

SUBSCRIPTION LIST:

One Year	\$2.00
Six months	1.00
Singly copy	10

Entered as second-class matter Sep. 16. 1921. at the post office
at New York, N. Y. under the Act of March 3, 1879.

Видавництво „ШЛЯХ ОСВІТИ“ при НКО УСРР.

У ЖОВТНІ Ц. Р. ВИХОДИТЬ ПЕРШЕ ЧИСЛО

громадсько-педагогічного місячника

„РАДЯНСЬКА ОСВІТА“

Орган має на меті встановити зв'язок із місцями, допомогти вчительству знайти відповідь на найголовніші питання сучасного громадського й педагогічного життя УСРР і СРСР.

Для цього в ньому намічені такі відділи:

I. Загальний політико-педагогічний.	VI. Дитячий рух та творчість.
II. Наука й техніка.	VII. Інформації та хроніка (робота центру, місць, професійне життя).
III. З педагогічної практики.	VIII. Бібліографія.
IV. З практики політосвіти.	IX. Листування з читачами.
V. Життя на місцях.	

До участі в журналі статтями, оглядами, дописами, кореспонденціями, порадами запрошуються робітники на ниві освітній із центру та місць.

Надіслані матеріали будуть оплачуватися.

Журнал виходитиме українською мовою, розміром на 3—4 друк. аркуші.

Адреса редакції та контори: Харків, вул. Артема, ч. 31.

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА
НА ЖУРНАЛ-МІСЯЧНИК

„Сільсько-Господарський Пролетар“

ОРГАН УКРБЮРО ВСЕРОБІТЗЕМЛІСУ.

Журнал містить провідні статті й огляди з політичного життя й професійного руху.

Знайомить читачів з життям робітників землі та лісу на Україні та їх союзних об'єднань по С.Р.С.Р. та інших країн.

Знайомить з організацією й кращими засобами господарювання в відділі „Сільське й лісове господарство“.

Освітлює широке життя на місцях, містять численні робітничі й селянські кореспонденції.

В „Літературному відділі“ дає твори найкращих сучасних пролетарських та селянських письменників і зразки робітничої творчості.

Містить найголовніші розпорядження й інструкції Ц. К. і Укрбюро Все-робітземлісу в „Офіційному відділі“.

Виходить що-місяця в розмірі 4—5 друкованих аркушів. Друкується українською й російською мовою (мовою автора або по його бажанню).

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ:

На один місяць . . . 25 коп. золотом	На півроку . . . 1 карб. 30 коп. зол.
На три місяці . . . 70 „ „	На рік . . . 2 „ 50 „ „

Приймаються оголошення по ціні 25 крб. зол. за сторінку.

Адреса редакції: Харків, площа Рози Люксембург, «Палац Праці»,
к. 81, Укрбюро Всеробітземлісу.

173452

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ:

на 1 місяць 1 карб.		на 6 місяців 6 карб.
на 2 місяці 2 »		на 12 місяців 12 »
на 3 місяці 3 »		за курсом червінця (банкн.).

Передплатники Харкова, Київ, Одеси, Полтави, Катеринослава, Чернигова дістають передплачені числа з місцевих контор В-ва **без доплати за пересилку.**

Інші передплатники платять за пересилку по здешевленому поштовому тарифу.

Передплата для Америки 1 долар 25 центів USA, для Чехії 1 дол. USA, для Європи—75 центів USA, з доставкою.

Окреме число в роздрібному продажі 1 карб. 25 коп. за курсом червінців (банкнот).

Передплата приймається за курсом червінців (один карб. = $\frac{1}{10}$ червінця) Радянськими грошовими знаками по курсу дня передплати, або ж самими червінцями (банкнотами) по номінальній їх ціні.

Передплачувати можна: в Головній Конторі редакції—Харків, проул. Свідомости (б. Миросицький), № 1, у всіх конторах, філіях та представництвах Українбанку, у всіх поштових конторах, у поштових переводах на адресу Контори Редакції, у всіх конторах по прийому передплати, а також у місцевих агентствах видавництва «Червоний Шлях», де вони маютьс.

Закордонні передплатники мають звертатися до—Kosmos Verlag Berlin, № 4, Wöhlertsstrasse, № 3.

Редакція «Червоного Шляху» залишає за собою право скорочувати статті й робити зміни редакційного характеру.

Рукописи неприйнятих статей переховуються в редакції 6 місяців і повертаються лише по присланню марок на пересилку їх рекомендованою бандеролею.

Дрібні рукописи й вірші неприйняті до друку не зберігаються і з приводу їх редакція не листується.

Рукописи, на яких не зроблено помітки, вважаються безплатними.

**При видавництві монопольне представництво В-ва «Космос»
Берлін—Нью-Йорк.**

ВСЕУКРАЇНСЬКЕ КООПЕРАТИВНЕ КНИГОВИДАВНИЧЕ
Й ТОРГОВЕЛЬНЕ Т-ВО „КНИГОСПІЛКА“.

ЖУРНАЛ ЛІТЕРАТУРИ, КРИТИКИ Й БІБЛІОГРАФІЇ
„КНИГА“

Виходить щомісячно за редакцією С. ПИЛИПЕНКА.

Журнал має розділи:

1. Статті по історії й теорії літератури.	6. Літературне життя на Україні, в Росії й на Заході.
2. Критика й огляди.	7. Видавнича хроніка.
3. Видавничі й друкарські справи.	8. Стан літературної праці.
4. Рецензії на нові видання по всіх галузях знання.	9. Інформаційно-справочний відділ.
5. Бібліотекознавство.	10. Бюлетень Укр. Книжкової Палати.

ПЕРЕДПЛАТА НА ЖУРНАЛ:

на 1 місяць	40 коп. в золоті
» 2 »	75 » »
» 3 »	1 р. 10 » »

В журналі беруть участь:

Агуф М., Айзеншток І., Блакитний В., проф. Белецький, проф. Білоусов М., акад. Багалій Д., Білик Я., Височанський П., акад. Воблий, Воля Т., Гайлис Я., Годкевич М., Драгоманів С., Дубняк К., Йогансен М., проф. Кагаров Е., Качинський В., Колісниченко Л., Коряк В., Котов М., проф. Коршіков, Кулик І., Коцюба Г., Краснов П., Мамонтів Я., Меженко Ю., Немоловський І., Озерський Ю., Омельченко І., Панченко М., Пакуль Н., Пастернак С., Пельше Р., Педаєв Д., Петренко Г., Пилипенко С., проф. Плевако М., Поліщук В., Приходько А. (Прийдешний), Радлов В., Русанов А., Равіч-Черкаський М., Савченко Я., Самброс Ю., проф. Семковський, проф. Снявський, проф. Соболів, Совз-Правда О., Суліма М., проф. Таранушенко, Тиховський П., Уразов, проф. Федоровський А., Чередниченко В., Яворський М., проф. Яната й инш.

Адреса редакції:

Харків, Чорноглазівська вул.,
Ч. 7/9—„Книгоспілка“.

Там же приймаються ОГОЛОШЕННЯ до ЖУРНАЛУ:

1 ст.—15 карб. в зол., $\frac{1}{2}$ ст.—
8 карб., $\frac{1}{4}$ стор.—5 карб.